

moderlig behandling i større historiske værker og staar sikkert for mange som et lidt kedsommeligt vedhæng til de mere farverige republikanske og augustæiske tidsaldrer eller en slags stilstand før de stormfulde omvæltninger, der fandt sted i det fjerde og femte aarhundrede. Fergus Millar, der har arbejdet grundigt med perioden bl. a. i forbindelse med sin fortjenstfulde monografi *A Study of Cassius Dio* (Oxford 1964), opfatter den imidlertid som mere dynamisk. Hans fremstilling samler sig om »den proces, hvorved et hedensk rige, regeret fra Rom, uden brud paa den historiske kontinuitet udviklede sig til et kristent rige, regeret fra Konstantinopel«, og det er hans hovedtese, »at de grundlæggende sociale og administrative ændringer, som muliggjorde dette, havde fundet sted før udgangen af det tredje aarhundrede« (s. xii). Processen forløber paa tre planer: dels vikler selve kejserdømmet sig ud af de republikanske institutioner og traditioner, som Augustus havde fundet for godt at iklæde det, og opbygger nye og rigsomfattende, dels flytter rigets tyngdepunkt sig i flere henseender fra Italien til den græske rigshalvdel, og endelig vokser den kristne kirke med sin selvstændige organisation og sine egne traditioner. Forfatterens skildring af udviklingen følger en gennemført analytisk disposition; efter en indledning, hvor temaerne anslaaes, følger hovedkapitler om Rom og senatet, kejsermagten og de skiftende dynastier, regering og administration, forholdet mellem stat og undersaatte koncentreret om byerne, om hær og grænser, de enkelte rigsdele og, som en afsluttende syntese, om det tredje aarhundredes krise. Faren ved en saadan disposition af stoffet er erfaringsmæssigt, at forfatteren forfalder til abstraktioner og upræcise sædeskildringer, men Millars fremstillingsform er forbilledlig konkret, og læseren lades intet øjeblik i tvivl om, at det er virkelige, oftest navngivne mennesker og steder, der tales om, ligesom der ogsaa – efter mulighederne i et værk af denne karakter – er gennemført en bred dokumentation, som yderligere støttes af de glimrende udvalgte, delvis utraditionelle illustrationer. Ogsaa kronologien er stadig fastholdt, men det havde dog nok været en yderligere hjælp, hvis bindet havde indeholdt en egentlig aarstalsliste.

Efter Millars hovedafsnit følger i overensstemmelse med hele værkets plan nogle korte, supplerende kapitler om de nærorientalske og europæiske grænsfolk og -kulturer. Professor Frye fra Harvard skriver om Partherriket og den sassanidiske omvæltning i Persien, den rumænske arkæolog Berciu om dakerne før Trajans erobring og Mrs. Talbot Rice om de sydøsteuropæiske nomader. Endelig giver professor Kossack fra Kiel en klar og koncentreret oversigt over germanernes historie og kultur indtil folkevandringernes begyndelse i det tredje aarhundrede. Alle bidragene medvirker til at gøre bogen til den bedste mig bekendt foreliggende indføring i denne afgørende periode af Roms historie.

TORBEN DAMSHOLT

G. L. KEYES: *Christian Faith and the Interpretation of History. A Study of St. Augustine's Philosophy of History.* Lincoln, University of Nebraska Press, 1966. xi + 206 s. \$ 5,95.

At Augustin er en af de største skikkelser i europæisk aandshistorie, er en saa almindelig kendt sandhed, at den sjældent efterprøves. Siden hans død i det

belejrede Hippo Regius i 430 har skiftende generationer af teologer og filosoffer, kirkepolitikere og historikere beskæftiget sig med tanker og problemer, der ogsaa var hans, og som undertiden ad dunkle og snirklede veje, undertiden ved en direkte tilbagevendende til den store læremester er blevet overtaget og omformuleret efter de skiftende tiders normer. Betydningen af denne mere eller mindre bevidste afhængighed af Augustins aandelige arv er efterhaanden kommet til at staa den moderne Augustinforskning saa klart, at den trebinds publikation, som udsendtes af den internationale kongres i Paris ved hans 1600 aars fødselsdag i 1954, programmatisk fik titlen *Augustinus Magister* (ikke at forveksle med hans gamle katolske titel af *doctor*, kirkelærer). I denne moderne, dialektiske forskning udveksler katolikker, protestanter og humanister med forskellige faglige forudsætninger og interesser synspunkter for at bidrage til en fuldere forstaaelse af Augustins personlighed, hans stilling i samtidens kultur (hovedværket er her H.-I. Marrou's *Saint Augustin et la fin de la culture antique*, 3. udg. 1958) og hans deltagelse i dens debat. Ved en saadan betragtningsmaade falder ogsaa den dialektiske karakter af Augustins filosofi og teologi i øjnene. Mange af hans positioner, som det i tidens løb har voldt stor vanskelighed at indpasse i et sammenhængende system eller udlede af en enkel formel, henter netop deres mening af en given polemisk situation samtidig med, at de naturligvis er replikker i et indre opgør. Spændvidden af denne moderne forskning fremgaar tydeligt af det fortræffelige udvalg, der sammen med en systematisk og delvis kommenteret bibliografi er udgivet af Carl Andresen under titlen *Das Augustinus-Gespräch der Gegenwart* (Köln 1962).

G. L. Keyes, som iflg. omslaget til den bog, der her kortelig skal anmeldes, er professor i antikkens historie i Toronto, staar ganske uden for denne forskning, som han efter bogens litteraturliste at dømme ogsaa kun delvis kender. Hans interesse for Augustin er ikke historisk, men historieteoretisk. Udgangspunktet for det opgør med Augustins forhold til historien, som bogen indeholder, er derfor ogsaa en stillingtagen til hans erkendelsesteori, der diskuteres indgaaende paa baggrund af en bred læsning i moderne filosofers behandling af de samme spørgsmaal. Forfatteren tilslutter sig stort set Augustins radikalt skeptiske position, der ikke anerkender egentlig viden om noget bortset fra jeg'ets direkte selverkendelse, men i alle andre forhold karakteriserer den menneskelige erkendelse som »tro«. Naar Augustin derimod i samme aandedræt taler om direkte erkendelse af Gud, opfatter Keyes det som et udslag af mystik, og hovedanklagen mod Augustin i resten af bogen gaar ud paa, at han paa dette ufilosofiske grundlag reserverer de kristne dogmer en særlig grad af sikkerhed, der tillader ham at vride og vende alt kildemateriale for at faa det til at passe med en forudfattet teori om tilværelsens indretning, for historiens vedkommende den »guddommelige komedie«, der begynder og slutter i evigheden, og som Augustin udfolder i sit bekendte store skrift *De civitate Dei contra paganos libri XXII*. Forfatterens konklusion er derfor, at »whatever one may think of St. Augustine's religious faith as an expression of Christianity, it was, and can still be, disastrous for the study of history considered as anything more than material for the elaboration of an edifying 'Noble Lie'« (s. viii).

Mod G. L. Keyes' opfattelse af Augustins »historiefilosofi« kan der efter min mening rettes flere væsentlige indvendinger. For det første er det næppe frugt-

bart at skelne, som forfatteren gør det (s. 83 f.), mellem tre former for historievitenskaber: ren, anvendt og apologetisk. Den anklage for at udøve den sidstnævnte form, der her udslynges mod Augustin, kan formentlig rettes mod de fleste historikere ikke blot fra tidligere århundreder og savner derfor pointe; forestillingen om en »ren« historieforskning, udøvet af »men of open mind« er og bør forblive et ideal. Men man kan tilføje, at anklagen rammer Augustin saa meget mindre, som han ikke var historiker. Forfatteren synes at mene, at alle mennesker har en »historiefilosofi« (s. vii), men heraf at slutte, at alle mennesker saa er historikere og bør bedømmes som saadanne, ville være meningsløst. *De civitate Dei* er nok et delvis apologetisk værk, men det er ikke historieskrivning, lige saa lidt som Augustins *Confessiones* er selvbiografi i almindelig forstand. Begge værker henter deres indhold inden for rammerne af hans teologi, og læst anderledes end som kristen forkyndelse under særlige former er de i grunden uforstaaelige. I *De civitate Dei*'s tilfælde er denne forkyndelse appliceret paa historien som kategori.

Ifølge kyndige katolske studier findes der ikke mystik i egentlig forstand i Augustins tænkning, og det ser ud til, at Keyes ikke har opfattet hans erkendelsesteoretiske udgangspunkt rigtigt. Da dette imidlertid (som rigtigt forstaaet af Keyes) er helt centralt for den videre tilegnelse af Augustins filosofi og teologi, kan han ikke undgaa at følge et vildspor. Augustins »opdagelse« af jeg'ets eksistens adskiller sig nemlig fra Descartes', hvor det alene bestemmes som et uundværligt led i den rationale proces, idet den førstnævnte – som kan siges at have indført subjektivitetsbegrebet i europæisk filosofi – samtidig finder tre egenskaber ved jeg'et: eksistens, erkendelse og engagement (hvis man med det sidste begreb kan sammenfatte de ikke-kognitive livsytringer, der bl. a. indgaar i, hvad Augustin forstaaer ved tro og villie, og som han kalder *amor*). Beviset for dette jeg er fremstillet i flere skrifter, f. eks. *De civitate Dei* XI, 26 f.: *mihi esse me idque nosse et amare certissimum est . . . Si enim fallor, sum etc.*: men netop i dette jeg's trefoldige væren bestaar efter Augustins dogmatik menneskets gudbilledlighed – eller anderledes sagt, hans filosofiske gudsbegreb er indbegrebet af denne treenige subjektivitet. Derfor beskæftiger Augustins filosofi sig i modsætning til den antikke ikke med verden, men alene med Gud og jeg'et eller »sjælen«, som han siger. Skriftet *De civitate Dei*, der handler om Guds suveræne handlen med menneskeheden fra skabelsen til dommedag, er derfor ogsaa paa en gang teologi og antropologi og trods paastande om det modsatte uden spor af dualisme; det, der afgør det enkelte menneskes tilhørsforhold til gudsstaten eller verdensstaten, er dets *amor Dei* og *amor sui*, den første menneskenes bestemmelse ved skabelsen, den anden deres skæbne efter syndefaldet. Saaledes forstaaet er dette mere berømte end læste værk – kort og moderne udtrykt – en forkyndelse af mødet mellem tid og evighed, baade i historien og i den enkeltes eksistens.

Den betydning, skriftet *De civitate Dei* og Augustins teologi overhovedet fik for europæisk historietænkning og historieskrivning, er en anden og som bekendt uhyre central sag for historieforskningen, men den vedkommer emnet paa en anden maade, nemlig idet det som indledningsvis sagt maa høre med til et opgør med Augustin at gøre sig klart, i hvor høj grad ens egne forestillinger f. eks. om »verdenshistorien« eller om »fremskridtet« er bestemt af arven fra

ham. Det gør Keyes ikke, og hans bog er overhovedet ikke den bedste indføring i Augustins tankeverden; men den er ganske tankevækkende for den læser, som mener at have forstaaet ham bedre end forfatteren.

TORBEN DAMSHOLT

WILLIAM J. BRANDT: *The Shape of Medieval History. Studies in Modes of Perception.* New Haven and London, Yale University Press, 1966. xix + 177 s. 43 sh.

ROBERT W. HANNING: *The Vision of History in Early Britain. From Gildas to Geoffrey of Monmouth.* New York and London, Columbia University Press, 1966. xiv + 271 s. 56 sh.

Begge disse amerikanske afhandlinger forsøger at skildre middelalderlig tænkemåde ud fra en undersøgelse af specielt engelsk historieskrivning; Brandt lægger dog vægten på en senere periode end Hanning, og der er væsentlige forskelle i deres problemstilling.

Mest ærgerrig er Brandts: selve perceptionen, d.v.s. den umiddelbare iagttagelse af fænomener og deres sammenhæng, vil han belyse, idet han går ud fra den overbevisning at middelaldermennesket tænkte på en helt anden måde end man gør nu. Han kunne for så vidt have brugt andre kilder end de historiske skrifter, men har valgt disse, fordi de er skrevet af folk uden geni, fordi de ikke har litterære forlæg, og fordi de beskæftiger sig med fundamentale relationer og deres umiddelbare opfattelse kun er forstyrret af deres teologiske synspunkter eller klassefordomme der er lette at udskille. Desuden kan disse to forstyrrende elementer nemt holdes ude fra hinanden, idet man praktisk talt kan henføre alle krøniker til enten en klerikal gruppe eller en aristokratisk, hvoraf den første er skrevet på latin, den anden på modersmålet.

Efter at have ryddet grunden på denne originale måde opstiller Brandt en model for perceptionen på basis af »fysikerne« Isidor af Sevilla, William af Conches og Albertus Magnus. Den består i at alle naturfænomener opfattes disparat, forandring og bevægelse er uforklarlig, strukturer og processer ukendte begreber. Dette grundsynspunkt nuanceres efterhånden, så at man skelner mellem tre forskelligartede og uafhængige led i en begivenhed: grund, udgangssituation – handling, der opfattes som en forstyrrelse af den bestående orden – følge, ny situation.

Modellen prøves nu på en række steder hos de klerikale og aristokratiske historikere, især repræsenterede af henholdsvis Matthew of Paris og Froissart. Resultatet bliver med de variationer som forskellene i tid og genre indebærer, og uden smålig hensyntagen til om der er tale om øjenvidneskildringer eller andenhåndsberetninger, at de middelalderlige krøniker ikke opviser eksempler på andet end overfladisk og usystematisk forståelse af verdens gang, navnlig var opfattelsen af personligheden som et konglomerat af egenskaber, altså ikke som en struktur, en hindring for indsigten i motiverne til handlingerne.

Det er alt sammen meget »sophisticated« og adskillige steder ikke blot ufri-villigt komisk, men forholdet til virkeligheden er yderst usikkert. For det første er der intet gjort for at sikre at de citerede passager er repræsentative for hver-